

Endet du lige (o må jeg være fri)

Det religiøse, det hellige og det guddommelige I

Forholdet mellem de orientalske religioner
og den græsk-romerske religion

ISSN 0107 - 2676

Themata 5. *Det religiøse, det hellige og det guddommelige. Forholdet mellem de orientalske religioner og den græsk-romerske religion I.* Udgivet af Agora-redaktionen: Søren Sørensen, Giuseppe Torresin, Ittai Gradel og Simon Laursen.

AGORA. Institut for klassisk arkæologi og Institut for Oldtids- og Middelalderforskning, Aarhus Universitet. Red.: Institut for Oldtids- og Middelalderforskning, bygn. 323, 8000 Århus C. Tlf. 86 13 67 11, lok. 365.

Themata 5

Foredragene fra fællesugen 1993

Grækerne ler ad deres guder

Ole Thomsen

(1993)

Latterlige situationer opstår, når de mægtige mister herredømmet, overvældet af deres ukontrollable madlyst (1), af deres uregerlige kønsdrift (2), af andres råstyrke eller listige intrige (3). Maden, Kønnen, Musklerne-Listen (4) - dette er de tre batterier, der kan vække latter. Når der vel at mærke kan blottes et komisk misforhold, som her mellem magt, den højeste magt, og afmagt; for der er jo ikke noget komisk i, at en forhutlet tigger, et menneske på nulpunktet, får tæv eller overlistes. Magten, den man tror at have over sig selv og sine lyster eller den man tror at have over andre, afsløres som indbildt. Guddommeligheden demaskeres som menneskelig-alt-for-menneskelig: den deler vilkår med os andre, derved at den er underlagt den fælles legemsjammer. Sådan tager det sig i alt fald ud fra et menneskeligt synspunkt. Måske stiller sagen sig anderledes, når guder bliver til latter for guder. (Den skelnen skal blive af betydning for os).

Myte-travestien og (dens undertype) gude-burlesken (undertype, af den grund at ikke alle myter er myter om guder) findes i græsk litteratur fra *Homers* - incl. de homeriske hymner, især *Hermes-hymnen* - over *komedien* - dvs. *Epikharmos'* doriske komedier, *Den gamle Komædie* og *Den mellemste Komædie* (5) - og *satyrspillet* (6) til *Lukianós*.

1 Komædier og satyrspil om ædedolken Herakles var elskede. "Alle de æltende brødflove Herakles'er" er et fortærsket emne ifølge Aristofanes' *Freden* 741.

2 Maven og kønnen ligger, om jeg så må sige, i forlængelse af hinanden i komikkens rige.

3 Vold og List er naturligvis modsætninger, også for grækerne (*bia* ↔ *dolos*); men i det komiske univers opleves de at offeret som liggende i forlængelse af hinanden, og det normalt på den måde af Listen eller Kunsten - hvad enten den betjener sig af ord, inklusive løgn, eller, som kunstneren Hefaistos, af instrumenter - synes stærkere end Styrken.

4 Om denne triade se min *Komediens Kraft. En bog om en genre*, Kbh. 1986, 85 ff. Den indeholder en komisk dynamik: Den listige opererer køligt-kyndigt og kynisk med offerets appetit og seksualitet.

5 *Komediens Kraft* n. 115.

6 Satyrspillet bringer guder på scenen hyppigere end tragedien og komædien, jf. Bernd Seidensticker s. 343 i det af ham selv redigerede samleværk *Satyrspiel*, Darmstadt 1989. Vi kan i øvrigt supplere de bevarede tekster v.hj. af vasemalerierne; se A. D. Trendall og T.B.L. Webster *Illustrations of Greek drama*, London 1971, 29 ff. og *Satyrspiel* 362 - 403, 414, 421 ff.

Et tidsrum på omtrent et årtusind (7).

Er gude-burlesken et vidnesbyrd om den græske antropomorfe religions essentielle frivolitet? Man kunne også spørge på denne måde: Er de latterlige situationer slet ikke noget, grækerne ved en slags overgreb anbringer deres guder i, men noget, guderne selv geråder ud i i medfør af deres inderste væsen? Er olympierne i deres rette element og helt sig selv, ikke blot når de ler, men også når de vækker latter? Ler de ad hinanden, fordi de nyder det olympiske som frihed for alle lænker? Ler de i grunden *med* hinanden og *ad* menneskene, som må beherske sig og som skal dø? I så fald er de: uhyggeligt kåde.

Under dysten med et svar på disse spørgsmål har forskellige faktorer været bragt ind (8): Ler grækerne ad *alle* deres guder, eller gør burlesken holdt foran det som er blevet oplevet som bestemte guders majestæt (9)? Kan grækernes gudekomik sammenlignes med andre perioders ditto, fx den hittitiske, den indiske og den nordiske mytologiske burleske elementer (10) eller med gudekomik i den kristne middelalder, som ingen vel vil tillægge en essentiel frivolitet? Og hvordan fungerer egentlig latter? Latteren nivellerer, så vi; men er latterens ultimative funktion den at negere, ja destruere sin genstand? Eller er grækernes leende afmættiggørelse af deres guder i virkeligheden en adorationsgestus, et knæfald for deres magt? Vi misforstår måske fænomenet antropomorfisme. Antager vi ikke, at det må være

7 Robert Muth *Die Götterburleske in der griechischen Literatur*, Darmstadt 1992, præsenterer stoffet. Bogen er ujævn (de mest elementære oplysninger står side om side med de mest krævende), uskarp og uselvstændig, men nyttig nok. - Et lille essay af Albin Lesky dækker det samme stræk: "Griechen lachen über ihre Götter" *Wiener humanistische Blätter* 4 (1961) 30-40. Det er en god idé af Lesky at begynde bagfra, altså med Lukian, for det er Lukian, der, via de utallige imitationer af ham i europæisk litteratur, mest har præget vore ideer om, hvad gude-burleske er for noget. Herfra går Lesky så til kilden. - Om den kombinerede anvendelse af Lukian og Aristofanes i nyere litteratur, bl.a. Holberg, se *Komediens Kraft* 66 f. Jf. Kierkegaards *Gientagelsen*: "En saadan Situation vilde være en Opgave for en Apokalyptiker, der har forstaaet sin Aristophanes... og sin Lucian." (5.158).

8 Forskningsoversigt: Heinz Hofmann *Mythos und Komödie. Untersuchungen zu den Vögeln des Aristophanes*, Hildesheim 1976, 1-36.

9 Jf. *Komediens Kraft* n. 262.

10 Jf. Kleinknecht (se ndf. n. 49) 122: "ein allgemeiner Zug indogermanischer Religiosität", Siegfried Mandel, "The laughter of Nordic and Celtic-Irish Tricksters" *Fabula. Zeitschrift für Erzählforschung* 23 (1983) 35-47, og Walter Burkert, "Das Lied von Ares und Aphrodite. Zum Verhältnis von Odyssee und Ilias" *Rheinisches Museum* 103 (1960) 130-144, 133 n. 5. Som det antydes i hans undertitel, vil Burkert ved analyse af gudeburlesken i Ares-Afrodite-episoden påvise, at den er afledt af burlesken i *Iliaden*. Altså: *Iliaden* ældre end *Odysseen* (i overensstemmelse med det fremherskende synspunkt; rig bibliografi hos Burkert).

en reduktion at forestille sig guder i menneskeskikkelse - vi der har lært, at det er barnagtigt at tænke sig Gud som en ældre herre med skæg? Også de græske teologer i det 6. årh. så antropomorfismen som en indskrænkning, og en moderne fortolker som Nilsson følger dem egentlig. Men er sagen tværtimod den, at *Iliadens* guder i kraft af deres menneskeskikkelse - samt deres udødelighed - kan overskride alle menneskelige mål? I så fald er det teologien der reducerer, idet der omkring de olympiske mægtige legebørn blæser en skarpere vind, end humaniteten kan tåle. Den kender kun moralsk og umoralsk, vil ikke vide af det før-moralske.

Så stort et spektrum - frivolitet i den ene ende, adoration i den anden - dækker religions- og litteraturhistorikernes tolkninger af grækernes gudekomik. Vi vil sætte navn på de to yderholdninger til fænomenet: Nilsson og Grønbech. Det er kendt, at Nilsson ikke fandt megen ægte religiøsitet i de homeriske digte. Og om Aristofanes skriver han, at hos ham skal man ikke lede efter "en dybere religiøs-moralsk anskuelse"; nok sværger Aristofanes på en vis måde til de gode gamle dage, men han er "et barn af sin tid og har gjort sit til at undergrave den gamle tro." (*Geschichte der griechischen Religion* I 737). Med "den gamle tro" mener Nilsson ikke Homer, men folkereligiøsiteten. Hos Nilsson's samtidige Grønbech hører vi i *Lyset fra Akropolis* det diametralt modsatte synspunkt på gudeburleske og kultparodi. Grønbech skriver forrygende og vil, at vi skal lære af grækerne; men man skal ikke tage fejl af ham: få har kendt Aristofanes bedre. Grønbechs foredrag er en *hymnus in humorem* der går ud på dette ene, at grækerne modsat os havde humor, idet de kunne leve med det dobbelt-syn på guderne, at de på én gang var frygtelige og ganske til grin. Grønbech har en teori om det komiske - som han dog sin vane tro skjuler -, hvorimod Nilsson skriver ureflekteret om gudekomikken. Grønbech er suveræn, Nilsson nærmest sippet, hvortil kommer at Aristofanes-afsnittet er rodet. Så det er klart, hvem man helst vil holde med. For resten vil det nok ikke mindske tillokkelsen at gøre sig klart, at Grønbech bygger på Kierkegaard, hvis hele syn på græciteten ligger i disse ord fra *Stadier*: "I Aandsstyrke til paa eengang at see det Comiske og det Tragiske i det Samme culminerer Hedenskabet." (8.220). Grønbech nævner for øvrigt heller ikke, at kapitlet "Jesu humor" i *Jesus Menneskesønnen* er inspireret af Kierkegaard.

Det er nok allerede fremgået, at emnet er stort, både i betydningen omfattende og i betydningen centralt, idet det, som sagt, rejser spørgsmålet om den græske antropomorfe religions væsen.

Vi må begrænse os. Vi koncentrerer os om strækket fra Homer til Den gamle Komædie, med kun en enkelt kontrastbemærkning om

Lukian (11) og om Ovid. Vi går ikke ind på middelalderen (12), hvis "blasfemiske fromhed" ellers har spillet så stor en rolle i tolkningen af vort emne, specielt hos dem der, som fx Wilamowitz, Grønbech (13) og Dover (14), mener, at sagen er kompleks. Kun vil jeg bemærke, at der jo dog er den afgørende forskel mellem de græske guder på den ene side og den kristne Gud på den anden, at Bibelen ikke kender til en leende Gud. Gud ler ikke ad sin egen skabning, og der er ikke andre guder at le ad; gudelatter hører polytheistiske religioner til. Og vi kommer ikke ret meget ind på selve begreberne, fx blasfemi, fromhed, tro, for ikke at tale om de involverede litterære begreber: burleske, travesti og (især) parodi - skønt fattige begreber er et problem i denne diskussion som i andre. Kun vil jeg om overbegrebet, om parodi, sige, at det er en fladbundet kunstbetragtning, der går ud fra, at parodiens formål er at udrydde det parodierede, så at sige for at skaffe plads til sig selv og sine egne jordbundne værdier. Jo rigere en parodi er, jo mere hyldest er der i dens aggressivitet. Parodiens impuls er ønsket om indsigt i den parodierede genstand; den efterligner for at kunne begribe og beherske det der går for at være stort. Aristofanes, for eksempel, betragter grundlæggende tragedien som værende forud for og over sin egen genre, den parodiske komædie. Hvis den rige parodi rummer en sådan spænding, så gør den rige latter også. Men skønt vi vist alle kan komme ud for at le den rige latter, har vi tungt ved at tænke og tale om latter med rigdommen intakt.

Vort emne er således spændende nok. Desværre er det også aktuelt i en tid, der ikke kan stille noget op med det iranske præstestyrers *fatwa* over Salman Rushdie - i hvis *Sataniske Vers* profeten anbringes i fællesmenneskelige situationer.

Lad os nu se på den berømteste af alle græske gude-burlesker, *Odysseens* 8. sang, 266-369. Dette stykke kan ikke isoleres fra sine

11 "Die Götter der Tradition sind ab und tot." Lesky (1961) 33, jf. 36, 37 f.

12 Klassikeren: P. Lehmann *Die Parodie im Mittelalter*, München 1922; 2. udg. Stuttgart 1963. Se også H. Hepding i *Hessische Blätter für Volkskunde* 26 (1927).

13 "Humoren hos Aristophanes og i religionen" i *Lyset fra Akropolis*, Kbh. 1969 (1. udg. 1950).

14 "Greek Comedy" i *Fifty years (and twelve) of classical scholarship*, ed. M. Platnauer, Oxford 1968, 127 f. med noter (bibliografi). Dover opponerer mod bl.a. Nilsson's slutning ud fra Aristofanes "that Athenian society in the late fifth century was in general sceptical of traditional religion". Andre kilders vidnesbyrd tyder på det modsatte.

Den distinktion, jeg herefter foretager i teksten, bygger på Kleinknecht's bidrag til artiklen γελᾶω i Kittel's *Theologisches Wörterbuch* og på Kleinknecht's ndf. n. 49 anf. monografi, 119 ff.

omgivelser, men er tæt sammenvævet med historien: Odysseus er kommet til faiakernes ø. Han er blevet stærkt provokeret af det unge muskelbundet Euryalos; pinlig tavshed (234), men kongen arrangerer danse-dyst for ham, hvorpå den blinde "guddommelige" skjald Demódokos underholder. Skjaldens sang handler om gensidig (15) elskov mellem Krig (Ares) og Kærlighed (Afreidite); men de tos alliance er hor, da Afrodite er gift med Smedeguden, den invalide kunstner eller tekniker Hefaistos.

Skjalden i Strengene greb og besang med fortryllende Toner
 Ares's Elskovsfærd med den krandsede Viv Aphrodite,
 Hvordan de favnedes lønlig engang i Hephaisos's Boelig;
 Mangen Foræring han gav, og skændede Egteskabsleiel.
 Solen, som snart havde seet, at de favned hinanden i Elskov, 270
 Skyndte nu flux til Hephaisos sig hen, at melde ham dette.
 Men da den snilde Hephaisos fornam sligt harmeligt Budskab,
 Iilte han ind i sin Smedie med snedige Rænker i Sindet,
 Stilled sin mægtige Ambolt paa Blok, og smedded et Fanggarn
 Fast og ubrydelig stærkt, for ret at hilde dem sikkert. 275
 Da han sit listige Værk havde endt, forbitret paa Ares,
 Skyndte han strax i sit Kammer sig ind, hvor hans Seng stod opredt;
 Der sit kunstige Garn han rundt om Stolperne spændte,
 Og under Loftet tillige mangfoldige Traade han slynged,
 Fine som Edderkops Spind, saa de ei kunde sees af Nogen, 280
 Ei af Guder engang, saa snildt han havde dem lavet.
 Men da han rundt om Sengen det listige Garn havde udspændt,
 Vandred han bort, som det lod, til det velbebyggede Lemnos,
 Hvilket han elsker meest af samtlige Lande paa Jorden.
 Ei sad Ares iblinde paa Luur, Guldtømmernes Styrer; 285
 Aldrig saasnart blev han vaer, at den kunstberømte Hephaisos
 Havde sig givet paa Vei, før han skyndte sig hen til hans Bolig,
 Tændt af Lyst til at favne den skjønbekrandste Kythere.
 Hun var kommen fornys fra sin Fader den stærke Kronion,
 Og i sit Kammer hun sad, da treen han ind i Paladset, 290
 Trykkede fast hendes Haand, tog Ordet og talte saalunde:
 Elskede! kom, lad paa Leiet os ømt forenes i Elskov;
 Ei er Hephaisos i Landet, vist alt er han dragen til Lemnos
 Hen til de Sintiske Mænd, der tale saa raat og barbarisk.
 Saa han taled, og Længsel hun selv fornam efter Leiet. 295
 Begge nu Sengen besteg, og lagde sig ned, men paa Stedet
 Slynged Hephaisos's kunstige Garn sig tæt om dem Begge,
 Ei at løfte de mægted et Lem, eller røre det mindste,
 Og de bemærked det først, da Flugt ei længer var mulig.
 Hjem til disse nu vandred den høistnavnkundige Lamfod, 300
 Thi han var alt vendt om, forinden han naaede Lemnos;

Solen, som speidede grandt, havde bragt ham Melding om Sagen.
 Hjem til sin Bolig han iilte da strax, grimslagen i Hjertet,
 Men ved sin Port han standsed, og fuld af den vildeste Harme
 Skreg han med frygtelig Røst, saa samtlige Guder det hørte: 305
 Fader Kronion og alle I salige Guder tilhobe!
 Kommer og seer et latterligt Syn, som dog ei kan fordrages!
 Seer, hvordan Aphrodite min Viv vanærer bestandig
 Mig, fordi jeg er halt, men elsker den mordiske Ares,
 For han er smuk og hurtig tilbeens, men jeg er en vanfør 310
 Stakkel fra Fødselen af, og Skyld deri er jo Ingen
 Uden min Fader og Moder, o gid de mig ei havde avlet.
 Seer dog engang, hvor kjelent og ømt de favnes i Elskov,
 Hvilende her i min Seng, af Harm jeg forgaaer ved at see det.
 Knap dog skal de herefter, hvor ømt de saa elske hinanden, 315
 Ligge saalunde tilsammen, snart, haaber jeg, Lysten til Bolskab
 Vil dem forgaae; men nu mit listige Garn skal dem hilde,
 Indtil min Fader tilbage mig alle Foræringer giver,
 Dem jeg som Beiler ham gav for hans hunde-øiede Datter,
 Thi hun er rigtignok smuk, men ei kan hun styre sin Kaadhed. 320
 Talt; da samled sig Guderne snart ved hans koberne Hofgaard.
 Der indfandt sig blandt Andre den Jordomslynger Poseidon,
 Hermes, Velsignelsens Gud, og Phoibos Apollon tillige,
 Men af Blufærdighed blev Gudinderne hjemme tilhobe.
 Ude ved Porten nu stod de fryduddelende Væsner, 325
 Men fra de salige Guder sig reiste uslukkelig Latter,
 Over at see den snilde Hephaisos's kunstige Paafund.
 Mangen da talte saalunde med Øinene vendt mod sin Naboe:
 Aldrig det Onde kan trives, den Langsomme fanger den Rappe,
 Saaledes har ogsaa nu den langsomme halte Hephaisos 330
 Ares fanget ved List, endskjøndt han er rapped af alle
 Guder, som boe paa Olymp, og nu maa Boleren bøde.
 Saaledes Ordene faldt, som her med hinanden de skifted.
 Derpaa til Hermes sig vendte Fjernskyttens Apollon og sagde:
 Hermes! du Søn af Zeus, Budbringer, Velsignelsens Giver! 335
 Gjerne du lod forvist i holdige Strikker dig snære,
 Naar du tilsengs maatte gaee med den gyldene Viv Aphrodite.
 Ham gjensvared paastand Budbringeren, Argos's Bane:
 Ja! gid sligt kunde skee! Fjerntrammende Phoibos Apollon!
 Om saa et Garn, tre Gange saa stort, ja uendeligt, holdt mig, 340
 Og baade Guderne saae derpaa og alle Gudinder,
 Sov med Glæde jeg dog hos den gyldene Viv Aphrodite.
 Saa han talte, da brast de salige Guder i Latter.
 Ene Poseidon fra Latter sig holdt, bestandig han bønlig
 Trygled den Kunstner Hephaisos, og bad ham, Ares at løse, 345
 Og med bevingede Ord han taled til ham og sagde:
 Løs ham! jeg lover dig for, at selv han, som du forlanger,
 Bøde dig vil, hvad der agtes for Skjel blandt salige Guder.
 Ham gjensvared Hephaisos, den høistnavnkundige Lamfod:

15 Se vers 295, 320.

Jordomfavner Poseidon! af mig ei sligt du forlange! 350
 Borgen, som stilles til Svage, kun svag Betyggelse giver.
 Siig, hvordan skulde jeg blandt Guderne dig kunne binde,
 Flygted nu Ares herfra, og sneg sig fra Baand som fra Bøde?
 Ham gjensvared Poseidon, den mægtige Ryster af Jorden:
 Vel! hvis Ares nu flygter herfra, og fra Bøden sig sniger, 355
 Da vil jeg selv, Hephaisstos! for ham tilsvare dig Altting.
 Ham gjensvared paastand den høistnavnkundige Lamfod:
 Ei er det muligt, og ei er det Skjel, din Begjæring at afslaae.
 Talt; da løsnede Garnet han flux, den stærke Hephaisstos.
 Men af det holdige Garn knap Guderne løs vare slupne, 360
 Før end de svang sig bort; til Thrakien Ares sig skyndte,
 Medens den smilende Viv Aphrodite til Kypros begav sig,
 Hen til den hellige Lund og det duftende Alter i Paphos.
 Huldgudinderne der hende strax baade baded og salved
 Med den ambrosiske Olie, som dufter fra Gudernes Legem, 365
 Og i den yndigste Dragt hende hylled, et Under at skue.
 Saaledes qvad den herlige Skjald, og Konning Odysseus
 Fryded sit Sind ved at høre derpaa, saavel som de Andre,
 Hine tilsøes saa berømte, til Roening saa flinke Phaiaker.

(Oversættelsen er naturligvis Christian Wilsters. Detaljer ændret i versene 275, 284, 319, 326, 331. "Huldgudinderne", 364, er Khariterne).

Dette er en komisk novelle (16) om list (*dolos*) og kunst (*tekhnē*) så mægtig, at den narrer selv guderne (278 ff.). De nævnte nøgleord og deres synonymmer optræder med overvældende hyppighed. Vi kan gå videre og kalde vort stykke en prototypisk komedie: Her bringes styrke, elskov og kunstfærdighed i spil, og det endda ved selve de guddommelige repræsentanter herfor. Kun maden mangler.

Listen uskadelig gør Volden, Hefaistos fanger Ares - hvilket er komisk, hvis vore indledende betragtninger har noget på sig. Men komedien bliver farligere end dette, i kraft af to forhold: den listige er ikke en brillant intrigant, men medynkvækkende (308 ff., 329 ff.), og offeret er ikke kun råstyrke og blodtørst, men også skønhed, for såvel hans som, især, hendes vedkommende. Der er noget frastødende ved vinderen, og noget ualmindelig tiltrækkende ved taberne, især den kvindelige taber... *beautiful losers*.

Hvad, for det andet, retten angår, så er den klart og indiskutabelt på vinderens side. Men den retfærdige vinder er desværre et pjok, ud over at være den største tekniker i verden - desværre, for latter tager æstetiske hensyn. For at få latteren helt på din side, skal du være s-m-i-d-i-g, fysisk, intellektuelt og moralsk, hvilket vil sige så meget som, at latter ikke orienterer sig efter modstillingen umoralsk-moralsk. Fx kan

man nok så meget have ret i sin retfærdige harme - hvis man klynker, fortøner retten sig. Guderne ler.

Latter omtales direkte tre gange. Hefaistos kalder guderne hid med et råb der ordret lyder: "Kom, så skal I få gerninger at se, der er lattervækkende og u-bærlige!" (307). Hefaistos ved, at guderne gerne vil le (17); og han appellerer til dem om at komme og (1) le i triumf sammen med ham og (2) harmes sammen med ham over de "ubærlige gerninger". Og ganske rigtigt vækkes gudernes "uslukkkelige latter" (326) ved hans kunsts sejr over ægteskabsbryderne (18) (Hvordan det går med deres indignation, skal vi se om lidt). Først hører vi unavn-givne guders kommentar (328-333): "Onde gerninger bærer ikke frugt." Forsåvidt en moralsk konklusion (19), selv om det er kunst og list (283) der indfanger de onde gerninger. Kunst og list, og ikke fx Zeus' retfærdighed (20). Det er også et svagt bevis der føres for den moralske sentens; som bevis fungerer 329 ff. nemlig kun, hvis "langsom" = god og "hurtig" = ond.

Men den uslukkkelige latter rejser sig endnu engang, og denne gang skyldes den ikke den listige invalids sejr over den liderlige olympiske hurtigløber (330 ff.) - den forsåvidt moralske sejr - nej den anden latterkaskade skyldes, at synet af den gyldne Afrodite har gjort Hermes ganske og aldeles ustyrlig, rede til at trodse hanrejens kunst, om den så blev tredoblet, om den så blev uendeliggjort (340). Ethvert hensyn til den bedragne er tilsidesat. Det er denne grænseløse brunst, de salige ler ad (334-343). De himmelske er kommet i stødet.

Kun Poseidon ler ikke. Han og hanrejen indgår en aftale, Hefaistos får garanti for en penge-erstatning (21) og lader Ares slippe - og Afrodite med ham! Burkert finder, at netop her er reduktionen - "die

17 Latter gør ikke indhug i guders værdighed, se Burkert (1960) 140: "[...] Ausdruck einer ungeheuren, unheimlichen Überlegenheit, einer wahrhaft göttlichen Freiheit und Sicherheit, aller nachrechnenden Menschenvernunft weit entrückt." Bemærk "unheimlich", som kan sammenlignes med det berømte HIER WEHT EIN SCHÄRFERER WIND, som W.F. Otto udtaler i samme sammenhæng, *Die Götter Griechenlands. Das Bild des Göttlichen im Spiegel des griechischen Geistes*, Frankfurt a.M. 5 1961, 243.

18 Christopher G. Brown, "Ares, Aphrodite, and the laughter of the gods" *Phoenix* 43 (1989) 283-293. Jeg synes, Brown bortforklarer gudernes latter i v. 343, om hvilken nedenfor.

19 "die moralischste Gnome der Odyssee", Burkert (1960) 142.

20 Trods 304 ff. skal vi dog vel næppe forestille os Zeus - Fader Kronion - som deltager i optrinnet, se 321 ff.

21 Vers 351: Jeg kan ikke gøre en højerestående ansvarlig - for alvor. Jf. Burkert (1960) 139, 142.

16 Lesky (1961) 40 minder om den senere jøniske erotiske novelle.

Vermenschlichung" - drevet til det yderste: "die Buße scheint für Hephaistos das Wichtigste zu sein" (22).

Sådan kan man fordømme ham, men hvad skulle han have gjort? Alt er opløst i anarki. Hefaistos havde tilkaldt guderne, for at de skulle le og harmes med ham over hans uforskyldte (311) ulykke - med henblik på at kunne forstøde Afrodite uden tab (318 f.). Det var invalidens oprindelige hensigt. Men latteren er løbet af sporet hos de fleste af vidnerne, og den ene ikke-leende er solidarisk med ... horkarlen. Kan man fortænke den bedragne i, at han i det mindste vil sikre sig moneterne?

Der står, at Odysseus "glædede sig i sit sind" (368) ved den guddommelige Demódokos' sang. - Allerede i oldtiden var der Homerfortolkere, der i Demodokos' sang så en tematisk foregribelse af Odysseus' sluttelige nedslagtning af Penelopes bejlere (se hos Athenaios 5.192 d-e) - en tolkning der naturligvis er blevet genoptaget hos moderne fortolkere af nykritisk observans. Den forudsætter bare, at sangen rent skulle beskrive Hefaistos' sejr over Ares og munde ud i en sejr for den ægteskabelige orden. Det gør sangen ikke, og det er ikke det, Odysseus glædede sig over i sit sind. Men sådan kan også vor hukommelse godt komme til at lægge Demodokos-sangen til rette, da vi er pæne mennesker ligesom de nævnte antikke Homer-filologer. Vor hukommelse har et hang mod det sirlige, når den bearbejder komiske slutninger.

Man fremhæver ofte - ja det er blevet et fortolker-omkvæd (23) -, hvordan Demodokos' sang nærer sig for det frivole eller pikante, og anfører som modsætning de to indbyrdes beslægtede versioner af vor historie hos Ovid, *Elskovskunsten* 2.561-592, og hos Lukian, *Gudedialogerne* nr. 17/21. Fælles for Lukian og Ovid er det, at deres beretninger giver stof til vor *Schaulust*: De to ligger nøgne - de er et *spectaculum* -, Venus på nippet til at græde; da deres hænder er bundne, kan de ikke dække deres rødme ansigt, og heller ikke deres *partes obscenae* -som altså ligger åbne for gudernes blikke. Og så ler guderne, idet Ovid dog springer over den første latter i *Odysseen* (321-333) og straks går over til den anden (333 ff.)! Lukian tager afsæt i nøgenheden og nævner, to gange, at de var lige på nippet til at komme, hvilket var "det mest æggende-søde skue". Ares prøver forgæves at bryde lænkerne, og beder om nåde. Og minsandten om ikke Hefaistos ler med. - Ovid interesserer sig indgående for den bedragne, og har naturligvis

22 Burkert (1960) 142.

23 Se bl.a. W.F. Otto 106, 242, Burkert (1960) 142.

forstået og holdt fast ved hans fortvivlede situation, sådan som Demodokos fremstiller den. Han udreder afsløringens konsekvenser for Hefaistos' videre ægteskab og udleder denne morale: Grib aldrig din kæreste på fersk gerning, for der sker bare det, at hun og din rival bliver svejset sammen af den fælles fadæse - *par fortuna* -, og så vokser deres kærlighed - *crescit amor prensis* -, og de fortsætter med at mødes, mere frimodigt og mindre skamfuldt; og du vil "angre din kunst" ligesom Hefaistos.

Vi medgiver de nævnte fortolkere, at *Odysse*-digteren har afstået fra porno ved at ignorere de to fangnes reaktioner - de agerer overhovedet ikke mellem 299 og 360 -; men ved at fokusere på denne måde har han jo unddraget tilhøreren muligheden for at se, hvad de olympiske så, og triumfere over de beskæmmede fangne. *Odysseen udleverer Ares og Afrodite så lidt som overhovedet muligt*. Dette kan næppe kaldes moralsk, hvor meget end pornografien undgås. Fortolkerne skulle ikke have anset moral for at være udtømt med kønsmoral, endsiige kønsmoral i den mest trivielt-fysiske betydning af ordet.

Odysseen er yngre end *Iliaden* - siger jeg apodiktisk, skønt sagen ikke er ukontroversiel (jf. n. 10) -; og det yngre epos' miljø og værdier er så forskellige fra det ældres, at man allerede i oldtiden stillede sagen således op: *Iliaden* forholder sig til *Odysseen* som en tragedie til en komedie (24). På denne baggrund er det bemærkelsesværdigt, at Ares-Afrodite-episoden står alene i *Odysseen* (25), hvorimod *Iliaden* - "tragedien" - er rig på gude-burleske, se især den vidtudspundne Bedårelse af Zeus (26) i 14. sang (153-362): Hera forfører Zeus, der så sover tilfreds, mens grækernes krigslykke vendes. Nu går blodbadet ud over trojanerne, just som fru Hera ville.

Men mindre forunderligt bliver det her nævnte, når man genkalder sig, at *Odysseen* netop fordi digtet er mindre ubekymret-arkaisk, fremstiller guderne som mere moralske, end det ældre digt gjorde (27). Guderne tænkes nu forpligtede på godt og ondt; se Hefaistos' appel i 308-312, en appel til moderne guder - som dog ikke fænger.

Gudekomikken fylder mere i *Iliaden* end i *Odysseen*. Men den ene gudeburleske der findes i det yngre digt, sprænger rammerne for hvad *Iliaden* tillod sig af Götterschwank, altimens den forener træk - såvel sproglige detaljer som karaktertegning som handlingskurver - fra hele

24 Se [Longinos] *Om det sublime* 9.15 med D.A. Russell's kommentar, Oxford 1964.

25 Muth (1992) 20.

26 Muth (1992) 28 ff.

27 Stærkt betonet af bl.a. Karl Reinhardt. Se Albin Lesky *Geschichte der griechischen Literatur*, Bern 2 1963, 89.